

Pr. Prof. Dr. Viorel SAVA

„ÎN BISERICA SLAVEI TALE”
Studii de teologie și spiritualitate liturgică (II)

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului
TEOFAN
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

DOXOLOGIA
Iași, 2012

Cuprins

Cuvânt înainte la prima ediție	7
Sfânta Treime – temei și centru al cultului divin ortodox	11
Sărbătorile împărătești ale Mântuitorului în Biserica Ortodoxă. Evaluare în perspectiva dialogului ortodox-romano-catolic	26
Sărbătoarea Nașterii Domnului în tradiția liturgică ortodoxă și în cea romano-catolică – perspectivă istorico-liturgică	39
Hristocentrismul sărbătorilor mariologice	52
Învățătura despre Maica Domnului și reflectarea ei în cultul și în imnografia ortodoxă	65
Cultul Maicii Domnului în Catholicism și Ortodoxie – studiu comparativ	92
Modele de pocăință în perioada Triodului	112
Împărtășirea credincioșilor în situații speciale	122
Bibliografie	129

Cuvânt înainte la prima ediție

În cuvântul introductiv la primul volum al cărții *În Biserica slavei Tale* ne exprimam speranța că cititorii, după ce îi vor fi parcurs paginile, vor aștepta cu nerăbdare următorul volum. Elevi, seminariști, studenți teologi, preoți și credincioși s-au arătat dornici de a pătrunde sensurile adânci ale rânduielilor de cult, ale actelor și gesturilor pe care preotul le săvârșește în cadrul sfintelor slujbe, astfel încât nădejdea noastră nu a fost în zadar.

Este dureros să constatăm cât de superficială este cunoașterea în domeniul vieții liturgice, cât de deformată este înțelegerea ei și cât de mult este încurajată această situație în mass-media. Când este vorba de sărbători, de tradiții, în prim-plan apar doar obiceiurile cvasireligioase, evitându-se interpretările autentice și opiniile autorizate. Este suficient să amintim doar câteva cazuri concrete. Ziua îndrăgostiților, pusă în relație cu prăznuirea Sfântului Mucenic Valentin, are vădite caractere comerciale și erotice. O tradiție importată care promovează imoralitatea. Or, într-o societate în care păcatele mari au devenit stări firești, de normalitate, este necesar să se promoveze valorile sănătoase ale familiei creștine, să se scoată în evidență frumusețea curăției care trebuie să încununeze chipul duhovnicesc al tinerilor și valoarea iubirii fără patimă, cultivată în perspectiva căsătoriei în Hristos Domnul.

Sărbătoarea celor patruzeci de sfinți mucenici, ținută la 9 martie, zi care în situația calendaristică actuală cade uneori în Postul Mare, este o altă ocazie folosită de unii pentru a pune în evidență obiceiuri, și de această dată, dăunătoare vieții duhovnicești. Nu se accentuează ideea că patruzeci de bărbați, cei mai mulți dintre ei tineri, au ales să-și dea viața pentru Hristos, ci doar că în acea zi *trebuie* consumate patruzeci de pahare cu vin. Considerăm că un popor care ocupă un loc fruntaș în lume la consumul de alcool nu mai are nevoie de asemenea încurajări. O societate în

care tinerii și chiar copiii au devenit mari consumatori de alcool are, mai curând, trebuință de îndemnuri duhovnicești care să mărturisească despre faptul că Dumnezeu îi iubește pe copii și pe tineri, ceea ce înseamnă că și copilăria și tinerețea trebuie închinată slujirii lui Dumnezeu.

Mulți dintre cei de azi au devenit dependenți de horoscop sau de tradițiile băbești, iar viața de zi cu zi și, uneori, chiar deciziile majore sunt determinate de vrăji, descântece, ghicitorii, așa încât îndemnul Sfântului Apostol Pavel adresat ucenicului Timotei: „Iar de deșartele vorbiri lumești ferește-te, căci ele vor spori nelegiuirea tot mai mult. Cuvântul lor va roade ca o cangrenă” (II Timotei 2, 16-17), este de mare actualitate.

Volumul de față este încă un pas înainte în domeniul cercetării și explicării liturgice. Având în vedere că un rol important în viața noastră duhovnicească îl ocupă sărbătorile, am considerat necesar și ziditor să ne referim la unele praznice împăratești ale Mântuitorului și la sărbătorile închinare Maicii Domnului. În prezentarea acestora am urmărit, mai întâi, aspectele istorice, folosind bibliografia de specialitate, un loc de seamă în cadrul acesteia ocupând manualele și studiile vrednicului de pomenire și neîntrecutului istoric al cultului divin ortodox, Părintele Profesor Dr. Ene Braniște. În al doilea rând, mare parte a studiilor cuprinse în acest volum abordează și aspecte interconfesionale. Ne-am străduit să scoatem în evidență bogăția sărbătorilor ortodoxe în comparație cu sărăcia și simplitatea care caracterizează creștinismul occidental. În cele din urmă, în studiile prezentate aici am dorit să scoatem în evidență semnificațiile teologice și duhovnicești ale sărbătorilor, susținându-ne demersul cu texte liturgice. Tezaurul teologic depozitat în textele liturgice care alcătuiesc sfintele slujbe, în imne și rugăciuni, este copleșitor de bogat, însă, din păcate, prea puțin utilizat pentru cercetarea teologică și în argumentarea acesteia și, drept urmare, prea puțin pus în evidență. Orientarea atenției cercetătorilor în domeniul Teologiei Liturgice spre valorificarea tezaurului ascuns în cărțile de cult este meritul Părintelui Profesor Dr. Nicolae D. Necula, titularul catedrei de Teologie Liturgică și Teologie Pastorală a Facultatea de Teologie „Justinian Patirarhul” din cadrul Universității din București, care încredințează doctoranzilor

spre cercetare teme de doctrină ortodoxă reflectate în imnografie. Privită sub acest aspect, cercetarea în domeniul Teologiei Liturgice începe să parcurgă o nouă și deosebit de importantă etapă.

Pe lângă studiile referitoare la cele două categorii de sărbători menționate mai sus, am inserat și un studiu privitor la semnificațiile duhovnicești ale Postului Mare și la modelele de pocăință pe care Triodul ni le propune spre meditație în această perioadă. În cele din urmă, am adăugat un studiu care vizează chestiuni practice referitoare la împărtășirea bolnavilor, un studiu-răspuns la întrebările pe această temă adresate de preoții slujitori din zona Moldovei.

Cu nădejdea că acest al doilea volum va fi întâmpinat cu același interes ca și primul, ne rugăm Mântuitorului Hristos și Maicii Sale Sfinte să dăruiască spor duhovnicesc tuturor aceluia care vor poposi, lecturând, asupra paginilor acestei cărți.

Iași, 29 iunie 2004

Sfânta Treime – temei și centru al cultului divin ortodox

1. Sfânta Biserică – spațiul în care sălășluiește Dumnezeu Cel în Treime slăvit

Contextul în care Biserica își desfășoară misiunea în acest început de mileniu ne oferă imaginea unei lumi fărâmițate, predispusă la dezbinări, dar și pe cea a dorinței de unitate și armonizare. Aceasta din urmă ne este oferită de dialogul inter-bisericesc și inter-teologic cultivat mai intens în ultimele decenii și fundamentat pe rugăciunea Mântuitorului Iisus Hristos: „Ca toți să fie una, după cum Tu, Părinte, întru Mine și Eu întru Tine, așa și aceștia în noi să fie una” (Ioan 17, 21). În cuvintele citate sunt cuprinse câteva adevăruri pe care Mântuitorul ni le adresează spre a le reține și a le împlini. Mai întâi, Hristos ne arată că misiunea Bisericii în lume este aceea de a unifica persoana umană, de a o aduna din risipire și a o armoniza cu sine, cu semenii și cu Dumnezeu, de a armoniza persoana privită separat, dar și integrată în comunitatea rugătoare, de a armoniza, în cele din urmă, comunitățile rugătoare aparținând diferitelor tradiții¹. Totodată, rugăciunea Mântuitorului vizează unitatea Bisericii care trebuie să reflecte unitatea și modul de viață al Sfintei Treimi. Biserica reflectă unitatea și modul de viață al Sfintei Treimi și, totodată, este modul de viață și de unitate

---

¹ Toate acestea se reflectă în Sfânta Liturghie, în special în ectenia mare, ale cărei prime patru cereri vizează realitățile amintite: „Cu pace (în pace cu noi înșine), Domnului să ne rugăm”; „Pentru pacea de sus (pacea cu Dumnezeu)...”, „Pentru pacea a toată lumea, pentru bunăstarea sfintelor lui Dumnezeu biserici și pentru unirea tuturor...”; iar în partea finală a Sfintei Liturghii, înainte de rostirea rugăciunii *Tatăl nostru*, rugăciune comună tuturor tradițiilor creștine, ne rugăm pentru unirea credinței – *Liturghier*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2012, p. 136.

al Sfintei Treimi făcute accesibile nouă. „În calitatea ei de icoană a Sfintei Treimi, Biserica nu se zidește ca o icoană paralelă sau independentă de Sfânta Treime, ci ca o participare la viața treimică și ca strălucire (reflectare) în lume a acestei participări. Când cineva devine creștin sau membru al Bisericii, aceasta se face prin Botezul în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh. Iar numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh înseamnă Persoana Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh. Așadar, a deveni creștin înseamnă a restabili sau a începe comuniunea cu Sfânta Treime”². Unitatea Bisericii după modelul Treimii nu este numai scop care trebuie atins, ci și realitate care a fost creată de Dumnezeu: „El a creat-o (Biserica) după chipul Său”, iar „unitatea Bisericii nu este o consecință a gândirii, ci un reflex al unității mistice a Sfintei Treimi”³.

Din cele de mai sus, Biserica ne apare ca locaș în care sălășluiește Dumnezeu Cel în Treime slăvit. În acest fel a fost văzută și înțeleasă încă din primele secole creștine. Origen, de exemplu, a spus că „Biserica este plină de Treime”⁴. Tâlcuitorii liturgici de mai târziu vor dezvolta aceste idei și vor arăta că Biserica este chipul văzut al împărăției lui Dumnezeu, este locul în care Dumnezeu petrece împreună cu Sfinții Săi și cu toți aceia care vor să se sfințească. În veacul al VIII-lea, Sfântul Gherman, Patriarhul Constantinopolului, în tâlcuirea sa duhovnicească a consemnat următoarele: „Biserica este cerul pe pământ, în care locuiește și Se preumblă Dumnezeu, Care este în cer; [...] ea este preaslăvită mai mult decât Cortul Mărturiei lui Moise, a fost preînchipuită de patriarhi, întemeiată de Sfinții Apostoli [...], vestită de prooroci și împodobită de ierarhi, desăvârșită de către martiri și așezată pe sfintele moaște ale acestora, ca pe un tron”⁵. În rânduiala sfințirii bisericii noi, se

² Dr. Dan-Ilie Ciobotea, în prezent Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Dorul după Biserica nedespărțită sau apelul tainic și irezistibil al iubirii treimice*, în „Ortodoxia”, XXXIV (1982), nr. 4, p. 593.

³ Arhimandritul Vasilios, *Intrarea în Împărăție. Inițiere în taina liturgică a unității Ortodoxiei*, traducere în limba română de Pr. Prof. Dr. Ioan Ică, Editura Deisis, Sibiu, 1996, p. 42.

⁴ Origen, *Selecta în Psalm, XXIII, 1, P.G., 12, 1265* la Dr. Dan-Ilie Ciobotea, *op. cit.*, p. 593.

⁵ Sfântul Gherman al Constantinopolului, *Descriere a Bisericii și tâlcuire mistică*, trad. de Pr. N. Petrescu, în „Mitropolia Olteniei”, 1964, nr. 5-6, p. 357.

spune că biserica este locul în care Dumnezeu ascultă rugăciunile robilor Săi⁶. Sfântul Simeon al Tesalonicului merge și mai departe precizând faptul că sfințenia bisericii este dată de prezența lui Dumnezeu în ea, iar cele trei părți principale ale locașului de cult (altar, naos și pronaos) au, în viziunea aceluiași tâlcuitor, o semnificație trinitară: „Ca o casă a lui Dumnezeu, biserica închipuiește toată lumea, pentru că Dumnezeu este pretutindeni și peste toate, și biserica, arătând aceasta, se împarte în trei, căci și Dumnezeu este Treime [...]”⁷. După afirmația unui teolog al secolului nostru, Biserica este răspunsul dat de Dumnezeu nostalgiei omului după raiul pierdut⁸. Acolo, protopărinții noștri petreceau contemplând mărețiile lui Dumnezeu în prezența Tatălui Care Își purta pașii prin rai în răcoarea serii, în prezența Fiului, Cuvântul Care Se rostea oamenilor și în prezența Duhului Sfânt, Care Se purta pe deasupra apelor încălzind și dând viață. Aici, în Biserică, cei ce cred, Îl iubesc pe Dumnezeu și păzesc poruncile Lui, sunt încălziți sub aripile Duhului Sfânt prezent din ziua Cincizecimii și până la sfârșitul veacurilor, sunt martorii Jertfei și Învierii Mântuitorului Hristos și părtași la ospățul Stăpânului și Îl descoperă pe Tatăl pe Care Însuși Hristos Îl arată întru Sine⁹.

---

⁶ „...Stăpâne, Doamne Dumnezeul nostru, nădejdea tuturor marginilor pământului, auzi-ne pe noi păcătoșii, rugămu-ne Ție și trimite pe Sfântul Duh cel închinat și atotputernic și sfințește locașul acesta. Uplete-l pe el de lumina cea veșnică, și-l alege pe el locaș plăcut Ție, fă-l pe el liman celor înviforați, tămăduire patimilor, scăpare bolnavilor, izgonire diavolilor. Să fie ochii Tăi deschiși către el ziua și noaptea, și urechile Tale luând aminte spre rugăciunile celor ce cu frică și cu smerenie intră în el și cheamă preacinstitul și de mare cuviință numele Tău. Și oricâte vor cere, Tu vei auzi în cer, sus, și vei face milă și milostiv vei fi lor...” – *Arhieratikon*, București, 1993, p. 161.

⁷ Sfântul Simeon, Arhiepiscopul Tesalonicului, *Pentru Sfânta Biserică și pentru târnisirea ei*, 131, în *Tratat asupra tuturor dogmelor credinței noastre ortodoxe, după principii puse de Domnul nostru Iisus Hristos și urmașii Săi*, I, Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, Suceava, 2002, p. 175. Vezi și Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, *Liturgica generală. Noțiuni de artă bisericească, arhitectură și pictură creștină*, ediția a III-a, îngrijită de Pr. Eugen Drăgoi, Editura Episcopiei Dunării de Jos, vol. II, Galați, 2002, p. 93.

⁸ P. Evdokimov, *Ortodoxie*, Neuchâtel, 1965, p. 212, la Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, *op. cit.*, p. 93.

⁹ În anaforaua liturgică din Liturghia Sfântului Vasile cel Mare se exprimă acest adevăr. Hristos este prezentat aici „chipul bunătății Tale (al Tatălui),

În cele din urmă, referindu-ne la rugăciunea Mântuitorului, trebuie să scoatem în evidență o realitate mai puțin pusă în valoare în Bisericile și confesiunile mai noi rezultate din Reformă și din fragmentarea acestora. Când Mântuitorul Își exprimă dorința de unitate a Bisericii, unitate care trebuie să fie după modelul Sfintei Treimi, El exprimă această dorință rugându-Se. Aceasta înseamnă că Hristos ne oferă nu numai modelul unității Bisericii, ci și obiectul, temelia și centrul rugăciunii. Iar aceasta este Sfânta Treime. De aici se desprind două idei esențiale. În primul rând, aceea că spațiul Bisericii este spațiul sălășluirii Treimii celei de o ființă și nedespărțite și al preamăririi Ei prin rânduielile de cult. În al doilea rând, se desprinde ideea că împlinirea dorinței Mântuitorului este, în cele din urmă, rezultatul rugăciunii stăruitoare, prin care pe toate le dobândim și toate sunt posibile. Astfel, între Biserică și rugăciunea ei este o legătură foarte strânsă și profundă, amândouă având temelie și centru Sfânta Treime. „Biserica e treimică, pentru că e liturgică, sau liturghisitoare, pentru că slujește Dumnezeuului întreit și se unește cu El în Taine; sau numai fiindcă e treimică poate fi liturghisitoare, dând puțința membrilor ei să se dăruiască prin Fiul în Duhul, Tatălui, și unii altora...”¹⁰.

Un teolog liturgist contemporan¹¹ a afirmat că o contribuție majoră în mișcarea ecumenică și la apropierea dintre Biserici o poate avea cunoașterea vieții liturgice, în vederea descoperirii patrimoniului comun și a elementelor unificatoare. Și aceasta pe bună dreptate, dacă avem în vedere că argumentarea istorică, biblică și dogmatică au fost adesea polemice. Cunoașterea manifestărilor liturgice, a tezaurului liturgic, oferă șansa întâlnirii în duhul păcii, stare specifică rugăciunii, ea însăși fiind un mod al prezenței

---

pecete asemenea chipului, Care întru Sine Te arată pe Tine, Tată, Cuvânt viu, Dumnezeu adevărat, înțelepciune mai înainte de veci, viață, sfințire, putere” – *Liturghier*, p. 248.

¹⁰ Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate și Comuniune în Liturghia Ortodoxă*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1986, p. 394.

¹¹ Este vorba de profesorul Philip Harnoncourt de la Facultatea de Teologie Catolică din Graz care a însoțit pe Excelența sa Cardinalul Cristoph Von Schönborn în vizita făcută în Mitropolia Moldovei și Bucovinei și la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Iași, în perioada 8-9 mai 2000.

și manifestării Duhului Sfânt, „Care se roagă în noi cu suspine negrăite” (Romani 8, 26).

2. Sfânta Liturghie - imn de laudă a Sfintei Treimi și rugăciune de mărturisire a credinței în Sfânta Treime

În cadrul cultului divin dogma devine rugăciune, iar rugăciunea face dogma accesibilă și ne ajută să ne adâncim în cunoașterea lui Dumnezeu. Acesta, de altfel, este și sensul arhicunoscutei formule: „Dacă ești teolog, roagă-te, și dacă te-ai rugat cu adevărat, atunci ești teolog”.

Sfânta Liturghie este imnul de slavă desăvârșit pe care Biserica îl aduce Sfintei Treimi și, totodată, rânduiala de slujbă în care rugăciunea devine formulă de credință, instrument de mărturisire și de apărare a credinței în și despre Sfânta Treime. „[...] Întreaga Sfântă Liturghie [...] este o introducere spirituală progresivă în Împărăția sau Comuniunea Sfintei Treimi. Împărtășirea (comuniunea) euharistică cu Trupul și Sângele lui Hristos este, de fapt, culmea acestei comuniuni cu Treimea în viața sacramentală. Prin invocarea Sfântului Duh (epicleza), pâinea și vinul devin Trupul și Sângele lui Hristos Cel din Treime. Astfel, Sfântul Duh revelează euharisticul ca fiind trinitar și eclezialul ca fiind euharistic”¹².

În Sfânta Liturghie a Sfântului Ioan Gură de Aur, Persoanele Sfintei Treimi sunt pomenite la un loc de 25 de ori¹³, iar separat sau câte două deodată în 19 locuri¹⁴.

---

¹² Dr. Dan-Ilie Ciobotea, *op. cit.*, p. 593.

¹³ În formula de binecuvântare: „Binecuvântată este împărăția Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh...”; de 11 ori în ecfonise, rostite cu voce tare sau în taină, în primele două antifoane, în imnul: „Pe Tatăl pe Fiul și pe Sfântul Duh, Treimea cea de o ființă și nedespărțită”; în Crez; în formula de binecuvântare a credincioșilor: „Harul Domnului nostru Iisus Hristos și dragostea lui Dumnezeu Tatăl...” (preluată din II Corinteni 13, 13); în imnul: „Cu vrednicie și cu dreptate este a ne închina Tatălui și Fiului și Sfântului Duh, Treimii celei de o ființă și nedespărțite”, și în rugăciunea citită de preot în taină în timpul acestui imn; în imnul: „Sfânt, Sfânt, Sfânt, Domnul Savaot!”, și în rugăciunea citită de preot în taină în timpul cântării lui; în imnul: „Am văzut lumina cea adevărată...”; în finalul rugăciunii amvonului și în troparul: „În mormânt cu trupul...”, rostit atât în finalul Proscomidiei, în timpul căderii, cât și după Vohodul Mare.

¹⁴ *Persoana Fiului* este pomenită în imnul: „Veniți să ne închinăm...”, în rugăciunea din timpul cântării heruvimice, în ectenia cererilor, la sărutarea păcii, în

Preamărire a Sfintei Treimi și mărturisirea credinței în Ea începe chiar cu formula de binecuvântare: „Binecuvântată este împărăția Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor”. În această formulă de binecuvântare, Părintele Stăniloae descoperă șase înțelegeri:

a) Lauda Împărăției Sfintei Treimi exprimă dorința comunității rugătoare de a intra în ea, căci cel ce laudă ceva dorește să se împărtășească de ceea ce laudă;

b) Împărăția pe care o binecuvântăm este împărăția Tatălui ceresc iubitor, a Fiului devenit prin întrupare Fratele Cel mai iubit al nostru și a Duhului Sfânt, curățitorul nostru de păcate și eliberatorul de patimi;

c) Fiind împărăția dragostei, ea are sensul unei comuniuni a celor ce fac parte din ea, comuniune ce sporește în fiecare Sfântă Liturghie;

d) Rostirea acestei formule de binecuvântare ne deschide perspectiva eshatologică a fericirii veșnice în Împărăția veșnică a Sfintei Treimi;

e) Împărăția aceasta ni s-a deschis prin Fiul lui Dumnezeu, Care prin Jertfa a biruit moartea. Prin aceasta ne-a arătat iubirea

---

formula de binecuvântare a credincioșilor: „Și să fie milele Marelui Dumnezeu...”, în rugăciunile care preced împărtășirea, în rugăciunile care însoțesc punerea părticelelor **NI** și **KA** în Sfântul Potir și a miridelor pentru cele nouă cete de sfinți, în rugăciunea „Plinirea Legii...” și în rânduiala apolisului.

Persoanele Tatălui și a Fiului sunt pomenite împreună în rugăciunea pentru cei chemați, în rugăciunea: „Ia aminte, Doamne Iisuse Hristoase...”, care precede împărtășirea, și în imnul „Unul Sfânt...”.

Persoanele Tatălui și a Sfântului Duh sunt pomenite în rugăciunea întâia pentru credincioși, în rugăciunea punerii înainte rostită după așezarea Cinstitelor Daruri pe Sfânta Masă, în ectenia cererilor care precede rugăciunea „Tatăl nostru” și în stihul: „Ca iubitorul de oameni...”.

Persoanele Fiului și a Sfântului Duh sunt pomenite în rugăciunea Ceasului III, care precede epicleza.

Persoana Tatălui este pomenită în formula de introducere a rugăciunii Tatăl nostru.

Persoana Sfântului Duh este pomenită în stihul luat din Psalmul 50 „Nu mă lepăda de la fața Ta...”, intercalat întreitei rostiri a rugăciunii Ceasului III și în epicleză.

veșnică și nesfârșită a lui Dumnezeu Cel în Treime, cât și modul prin care putem intra în acea Împărăție.

f) Ca o concluzie la cele de mai sus, Liturghia, de la începutul ei, ne apare ca o sărbătoare adevărată, plină de lumină în prezența Sfintei Treimi¹⁵. Această lumină a Sfintei Treimi este mai întâi anunțată, cerută apoi în rugăciune când spunem: „Strălucește în inimile noastre, Iubitorule de oameni, lumina cea curată a cunoașterii Dumnezeirii Tale [...]”¹⁶, și experimentată, în cele din urmă, de participanții la Sfânta Liturghie care exclamă în finalul acesteia, după ce s-au împărtășit: „Am văzut lumina cea adevărată, am primit Duhul cel ceresc, am aflat credința cea adevărată, nedespărțitei Sfintei Treimi închinându-ne, că Aceasta ne-a mântuit pe noi”¹⁷.

Unele dintre imnele pe care le întâlnim în prima parte a Sfintei Liturghii, Liturghia Catehumenilor, și care au conținut trinitar, au vârste venerabile și apar aici din două motive: pe de o parte, pentru a face din întreaga Sfântă Liturghie un imn de preamărire adresat Sfintei Treimi, iar, pe de altă parte, pentru a propovădui participanților la slujbă învățătura despre Sfânta Treime, având în vedere că această primă parte a Sfintei Liturghii are un pronunțat caracter didactic. Ne referim aici la imnul: „Unule-Născut...”, a cărui alcătuire este atribuită împăratului Justinian (527-565)¹⁸, și la imnul Trisaghion, despre care toți tâlcuitorii spun că este adresat Sfintei Treimi. Astfel, expresia: „Sfinte Dumnezeule” este adresată lui Dumnezeu-Tatăl, existența absolută, Cel ce a grăit lui Moise „Eu sunt Cel ce sunt”; expresia: „Sfinte tare”, este adresată lui Dumnezeu-Fiul, „Cel viu și lucrător” (Evrei 4,12), Care a biruit pe diavol și ne-a dat puterea să-l biruim și noi; expresia: „Sfinte fără de moarte”, este adresată lui Dumnezeu-Duhul Sfânt, Cel de viață făcător, iar formula de încheiere: „Miluiește-ne pe noi”, se adresează

---

¹⁵ Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 134.

¹⁶ Din rugăciunea care precede citirea Sfintei Evanghelii, *Liturghier*, p. 137.

¹⁷ *Liturghier*, p. 182.

¹⁸ Sfântul Gherman al Constantinopolului, *Expunere despre biserică și studiu mistic despre Liturghie*, la Pr. Prof. Dr. Petre Vintilescu, *Liturghierul explicat*, ediția a II-a, București, 1998, p. 170.

uniunii treimice¹⁹. Dacă originile acestui din urmă imn nu sunt sigure, se știe că a fost introdus cu certitudine în rânduiala Sfintei Liturghii în veacul al V-lea²⁰.

Anafora liturgică este precedată de o serie de elemente care pregătesc pe slujitori și întreaga comunitate în vederea participării la cele două momente care urmează: sfințirea darurilor și împărtășirea. Aceste elemente pregătitoare constau în dialogul dintre preotul slujitor și comunitate, concretizat în formula: „Să ne iubim unii pe alții ca într-un gând să mărturisim”, rostită de preot, și răspunul dat de comunitate (cor): „Pe Tatăl, pe Fiul și pe Sfântul Duh, Treimea cea de o ființă și nedespărțită”. Urmează apoi sărutarea păcii și rostirea Crezului. Toate aceste trei elemente au în comun ideea că Sfânta Treime este temeiul iubirii și comuniunii interumane, dar și modelul și sursa iubirii și comuniunii. Iubirea și comuniunea sunt mărturii văzute, concrete, ale credinței în Sfânta Treime, Care, Ea Însăși, este iubire și comuniune.

Forma văzută este sărutarea păcii, întâlnită ca act liturgic de la jumătatea secolului al II-lea²¹, rânduială restrânsă, în ritualul ortodox, din motive de ordin practic, doar la slujitorii altarului, dar păstrată mai bine în forma ei primară în ritualul catolic. Mărturisirea Crezului este un moment foarte important în structura Sfintei Liturghii. „În centrul Simbolului de credință stau articolele în care mărturisim opera Sfintei Treimi pentru mântuirea noastră, Care, din nesfârșita Sa iubire de oameni, a trimis pe Unicul Fiul al Tatălui ceresc spre a ne răscumpăra și a ne împăca cu Dumnezeu, împărtășirea noastră de roadele mântuirii îndeplinindu-se sub lucrarea Sfântului Duh.”²²

---

¹⁹ *Ibidem*, p. 181. Vezi și Sfântul Ioan Damaschin, *Dogmatica*, III, 10, traducere în limba română de Pr. D. Fecioru, în „Izvoarele Ortodoxiei”, I, pp. 169-172; Nicolae Cabasila, *Tâlcuirea Dumnezeieșii Liturghii*, XX, traducere în limba română de Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, ediția a II-a, București, 1989, pp. 58-59.

²⁰ Pr. Prof. Dr. Petre Vintilescu, *op. cit.*, p. 181.

²¹ Sfântul Iustin Martirul și Filosoful, *Apologia I*, LXV, 2-3, traducere în limba română de Pr. Prof. T. Bodegă, Pr. Prof. Olimp Căciulă, Pr. Prof. D. Fecioru, în „Părinți și Scriitori Bisericești”, vol. 2, București, 1980, p. 70. „Încetând rugăciunile, spune Sfântul Iustin, noi ne îmbrățișăm unii pe alții cu sărutarea păcii”.

²² Pr. Prof. Dr. Petre Vintilescu, *op. cit.*, p. 226.